

TRES APUNTAMENTOS SOBRE PARDO DE ANDRADE

Gonzalo Navaza
Universidade de Vigo

Resumo: O artigo contén tres notas biográficas sobre Pardo de Andrade, unha delas tamén de interese bibliográfico. Na primeira suxíro a posibilidade dunha estada en París en 1804 xunto cun vago indicio da súa relación coa masonería en datas tan temperás. O segundo achega certos datos tomados dos informes da policía francesa sobre Pardo de Andrade que non foran recollidos no libro de R. Saurin de la Iglesia (1991). O terceiro dá noticia da documentación dun proceso xudicial que afecta a Pardo de Andrade e que contén un exemplar da edición princeps (1814) dunha das súas obras en galego.

Abstract: This paper contains three biographical notes on Pardo de Andrade, in one of the cases also with bibliographical interest. In the first one I suggest the possibility of a trip to Paris in 1804 and a vague hint of his relationship with Freemasonry in such early dates. The second one provides certain data from the reports of the French police on Pardo de Andrade during his second exile that had not been collected in the book of R. Saurin de la Iglesia (1991). The third one informs about the documentation of a legal process that affects Pardo de Andrade, which contains a copy of the princeps edition (1814) of one of his works in Galician language.

Palabras chave: Pardo de Andrade, liberalismo e prensa, Inquisición, exilio, literatura galega.

Keywords: Pardo de Andrade, liberalism and newspapers, Inquisition, exility, Galician literature.

Agradézolle á Real Real Academia Galega o convite que me fixo para participar nesta homenaxe a Manuel Pardo de Andrade. A miña achega contén tres apuntamentos soltos de carácter biográfico, o terceiro tamén bibliográfico. No primeiro suxiro unha posible primeira viaxe do noso homenaxeado a París en 1804, no segundo refiro curiosa información relativa aos informes sobre Pardo de Andrade realizados pola policía secreta francesa durante o seu segundo exilio e no terceiro dou noticia da documentación dun proceso xudicial que afecta a Pardo de Andrade e que contén un novo exemplar da primeira edición de 1814 dunha peza súa en galego que ata hai pouco só se coñecía pola segunda edición de 1820.

O primeiro apuntamento non é unha certeza, senón un vago indicio dunha posible primeira estada de Pardo de Andrade en París en 1804. Como consecuencia da paz con Inglaterra, o rexemento Guadalaxara, onde Pardo exercía como capelán, deixara Galicia a principios de 1803 e fora destinado ao País Vasco. Desde a súa chegada a San Sebastián nese ano de 1803 ata que deixa o exército, ou mesmo ata que o atopamos de novo na Coruña en 1808, o que se sabe de Pardo de Andrade é pouco e confuso. Como advirte Rosa Saurin, a información que proporciona o propio Pardo de Andrade na súa *Relación de méritos e servicios* non só é “sumamente imprecisa en el detalle”, senón que “en ella el orden de los sucesos debe de estar alterado”, pois non coincide, por exemplo, coa orde cronolóxica dos destinos do seu rexemento no País Vasco e en Navarra. Así as cousas, non se pode precisar o momento exacto en que Pardo de Andrade deixa o exército. Saurin limitase a establecer un *terminus ante quem*: “en cualquier caso, el momento en que esto ocurre tiene como plazo límite el mes de junio de 1805 en que el Regimiento abandona Pamplona con destino a Zaragoza, ciudad de la que ya no se habla en la *Relación*” (Saurin 1991: 122).

Neses dous anos que van desde mediados de 1803 ata xuño de 1805 puido producirse unha primeira viaxe de Pardo de Andrade a París. Apóioime nunha das cartas do matemático Xosé Rodríguez conservadas no arquivo universitario compostelán, AHUS, datada en París o 21 de marzo (sen indicación do ano, mais as referencias internas do texto, como a mención da detención de Pichegru acusado de conspirar contra o Consulado, permiten saber que é de 1804) e dirixida ao seu amigo o compostelán Xoaquín Fondevila. A carta vén etiquetada co número 14 no AHUS e nela Rodríguez di que foi visitar a Pardo

(en París, enténdese). Na carta fálase do ex militar Xoán Manuel Cárdenas, señor da casa de Sabariz, membro do consello de Guerra e un dos benefactores do propio Rodríguez naquela súa primeira estadía en Francia:

Xustamente hace unos tres días que **iendo a ver a Pardo**, me preguntó si [Cárdenas] estaba en Santiago o en la Coruña y me habló del señor Cárdenas con el mayor elogio, añadiendo que de todos los que formaban el Consejo de guerra era el que se merecía mayor opinión pública por su probidad, talentos y pundonor; y con él cuenta en Galicia unos tres Amigos caídos à q^{ns} piensa reunirse dentro de algún tiempo.

Como vemos, a referencia é demasiado vaga, pois podería tratarse doutro personaxe apelidado *Pardo*. De ser o noso, no parágrafo sería igualmente significativo ese uso de “Amigo” con maiúscula, que tamén se lle aplica a Cárdenas noutro lugar da mesma carta. Na súa monografía sobre Pardo de Andrade, Rosa Saurin de la Iglesia dedica o seu interese, precisamente ao rematar o período de Pardo como capelán, á cuestión da súa relación coas *societades fraternais* e a masonería. Ela cre que a propia biografía o colocou en escenarios propicios para os contactos con ese mundo: primeiro en Ancona, logo no período como capelán militar e finalmente xa na Coruña. En fin, de momento non hai certeza de que ese *Pardo* da carta de Rodríguez sexa realmente Pardo de Andrade. Na documentación francesa relativa a pasaportes e permisos de residencia non puiden atopar constancia, de maneira que esa primeira viaxe a París non pasa de simple hipótese. En calquera caso, a suposta estadía sería breve, pois *dentro dalgún tempo* ese Pardo pensa reunirse en Galicia cos anónimos “Amigos caídos” mencionados na carta.

O segundo apuntamento refírese a un asunto policial do último exilio de Pardo de Andrade. O Centre Historique des Archives Nationales francés contén toda unha subsección, a F/7, dedicada a conservar os informes manuscritos das primeiras décadas do século XIX do Ministerio do Interior Francés, o aparello de policía secreta creado polo célebre Fouché, duque de Otranto. Os *emigrados* españois, especialmente no segundo exilio, son obxecto de vixilancia particular por parte dos gobernos conservadores franceses e polos informes da policía podemos ter noticia da súa vida en Francia, especialmente a dos cerca de douscentos que constan na lista dos “Espagnols de distinction”,

cuxa documentación foi moi explorada pola tradición hispanística que se ocupou de Moratín, de Goya, de Martínez de la Rosa, de Mina, de Miñano etc., e onde figuran algúns galegos ou relacionados coa Galicia do trienio: o composelán (dezao de ascendencia) Felipe Xil Taboada, conde de Taboada; o seu irmán o mariño Xosé Xil Taboada, chamado *don Pepito* nas cartas do matemático Rodríguez; Pedro Méndez de Vigo, sempre perseguido pola negra sombra do asunto dos presos realistas do Castelo de Santo Antón; ou o lexicógrafo e tradutor Núñez de Taboada, un auténtico afrancesado *avant la lettre*, instalado en París desde 1804 ou 1805. Outros liberais galegos no exilio francés tamén teñen cadanseu caderno de informes, en xeral máis escueto ca os dos personaxes incluídos nesa lista. O relativo a Pardo de Andrade xa fora examinado e reproducido por Saurin de la Iglesia nos apéndices do seu libro de 1991. Pero non integramente, pois por razóns de clasificación arquivística non puido ver un pequeno caderno do ano 1825 que foi parar a outras coleccións baixo a rúbrica de *Brésiliens*.

A policía francesa en ocasións encomendaba a vixilancia dun mesmo personaxe a varios axentes que non se coñecían entre si, e as confusións de identidades dos espíados daban lugar a informes inverosímiles, que partindo de varias fontes atribuían a unha mesma persoa datos correspondentes a dúas ou tres. Polo regular o propio avance da investigación acaba por detectar e corrixir os erros, que en xeral non teñen maiores consecuencias, aínda que en ocasións puideron causar graves prexuízos aos espíados. Unha desas confusións afecta a Pardo de Andrade.

O 11 de xullo de 1825 o Prefecto de Policía transmitelle ao seu subordinado Monsieur Hinaux a orde de espíar a un brasileiro chamado Andrade, que acaba de chegar a París desde Londres, por se acaso é Paez Carvalho de Andrade, antigo xefe da insurrección republicana de Pernambuco. Os axentes examinan as fichas dos aloxamentos e as dos pasaportes de estranxeiros e só localizan un tal Manoel Andrade, de 64 anos, que solicitara e obtivera un permiso de residencia e vive na Rue-Basse-des-Ursins nº 3. É o noso Manuel Pardo de Andrade na casa do seu sogro o marmorista Chapelle. Insensatamente, a policía incorpora os datos do galego á ficha do brasileiro que deben vixiar, xunto cos obtidos nunha entrevista co propio Pardo de Andrade ou co seu sogro no domicilio mencionado, e con eles algunhas falsidades interesadas (como a pretensión de pasar por Josefino) e a declaración da vontade, non sabemos se tamén falsa, de se establecer en París definitivamente.

Destes documentos policiais non só se conserva o orixinal manuscrito senón que foron publicados e impresos poucos anos despois, aínda en vida de Pardo de Andrade, que posiblemente debeu de lelos. Incorporáronse como un dos exemplos da nefasta actuación policial no primeiro volume do *Livre noir des Messieurs Delavau et Franchet*, aparecido en París en 1829. Nos últimos meses do reinado de Carlos X, os enfrontamentos internos do goberno de Francia acabaron poñendo en mans dos editores material procedente do ministerio do Interior (*le ministère déplorable*, chamábanlle) e saíron dúas coleccións de documentos que foron no seu tempo un éxito editorial: unha o mencionado *Livre Noir*, en 4 volumes, e outro *La police dévoilée* en 3, onde se denunciaban as arbitrariedades da policía e mais a torpeza e a falta de escrúpulos dos seus métodos. No caso de Pardo de Andrade a confusión non pasa a maiores e a propia evolución da investigación chega a concluír que aqueles tres (sic) individuos non teñen relación entre si. Traduzo o que aparece na entrada *Andrade* e dou no apéndice o texto orixinal francés:

11 de xullo de 1825.

Avisanme de que un brasileiro chamado Andrade, que merece unha atención particular, deixou Londres o 14 de xuño pasado coa intención de dirixirse a París. Suponse que este estranxeiro é o mesmo señor Páez Carvalho, antigo xefe da insurrección republicana en Pernambuco que se refuxiou en Inglaterra despois da destrución do seu partido.

Convido a Monsieur Hinaux a buscar con coidado este individuo, e se chegar a dar con el, que mo notifique de inmediato e que lle dedique unha vixilancia moi atenta e me comunique todos os resultados.

26 de agosto de 1825.

Resposta: No despacho de aloxamentos non puideron proporcionar ningunha información. Os de pasaportes responderon o seguinte: Andrade Manoel, de 64 anos de idade, propietario español, rúa Basse-des-Ursins, nº 3, está en París desde hai máis de doce anos. Como foi funcionario con Xosé Bonaparte, os seus bens en España foron secuestrados. Por causa desta medida, viuse en tal estado de indixencia que se viu obrigado a vender o seu mobiliario para subsistir.

Na segunda Restauración, Andrade coñeceu a señorita Chapelle Gaumy, que daquela contaba 17 anos, filla dun marmorista, principal inquilino da

casa do nº 3 da rue des Ursins. De aí resultou un matrimonio, a pesar de que Andrade tiña vinte e dous anos máis ca a moza. Desde aquela non tivo outro domicilio ca o do sogro.

O secuestro dos bens de Andrade en España debeu de levantarse, pois a súa esposa, provista dun poder, está agora en Madrid para vender as súas propiedades. A intención deste individuo é instalarse definitivamente en Francia.

Andrade sostén que o estado permanente de enfermidade e de sufrimento que padece é o único motivo que impediu ir el mesmo a España para arranxar os seus asuntos, pero outras informacións nos indican, ao contrario, que é o temor do castigo que mereceu a súa conduta anterior no seu país.

Andrade foi consul de España no Brasil e en Cartagena. Pasa por un home de moitos recursos. Vai frecuentemente á embaixada española, onde solicita emprego. O nome que usa este estranxeiro é o de Pardos de Andrade [sic], e nega ter estado nunca en Londres.

Segundo este breve informe que consideramos necesario recoller, parece que este home non ten nada que ver co señor Paez Carvalho de Andrade, brasileiro, que deixou Londres o 14 de xuño pasado e que é obxecto das pescudas. Por outras informacións que se levaron a cabo, resulta que Pardos de Andrade, rue Basse-des-Ursins nº 3 non ten ningún parente residindo con el que leve o seu apelido, de onde resulta que o individuo que no despacho de pasaportes deu o enderezo de rue Basse-des-Ursins nº 3 fixo unha declaración falsa. (CH. L.) (Delavau 1829: 67-69).

Se neste caso o erro policial non pasa dunha curiosa anécdota cómica, outras confusións semellantes padecidas polos galegos de París na década ominosa tiveron máis consecuencias. Durante o seu segundo exilio francés, Pardo de Andrade non só non abandonou o exercicio das letras senón que fixo del a súa principal fonte de ingresos (Saurin 1991: 287), e iso foi posible grazas a Núñez de Taboada, o seu mentor no mundo intelectual e periodístico parisiense. Os informes da policía francesa confunden este Melchor Manuel Núñez de Taboada (Bendoiro, Lalín 1778 – París 1840), lexicógrafo, intérprete e tradutor, expatriado en Francia desde había vinte anos, co seu parente o mencionado Conde de Taboada, Felipe Xil Taboada, chegado a París en 1825 despois dun exilio inicial en Londres. As insistentes notas que remite a París a casa de Su Católica Maxestade mostran que Fernando VII lle tiña especial rancor ao Conde. Pois ben, a policía confunde nun primeiro momento os dous

Taboadas, de xeito que o expatriado afrancesado, reputado tradutor de todas as linguas, vivas e mortas, autor de dicionarios, colaborador como intérprete ou tradutor para sucesivos gobernos franceses de calquera signo, de repente pasa a ser considerado un revolucionario moi perigoso, e os espías confirman que acode a loxas masónicas e que se entrevista con notorios conspiradores españois, cando esta información corresponde en realidade ao Conde de Taboada. Finalmente detéctase e resólvese o malentendido, pero isto é así só nos papeis da policía, porque na tradición historiográfica perdurou o equívoco, de xeito que Núñez de Taboada, que pouco tempo despois segue traballando ao servizo da corte francesa, queda como un virachuetas acomodaticio, e así o adoitan tratar os hispanistas franceses que se ocuparon dos exiliados españois (René Andioc —cre que o amigo de Moratín era Núñez de Taboada, cando en realidade era o Conde—, Gérard Dufour, Claude Morange, Jean René Aimes...) e o mesmo sucede na tradición española que se ocupou dos afrancesados (incluídos autores recentes, como Barbastro ou López Tabar), moitos deles quizais condicionados, no que se refire a Núñez de Taboada, polos escritos de Pío Baroja, que se serviu indirectamente (e mal) dos informes da policía francesa para as *Memorias de un hombre de acción* e chega a pintar a Núñez de Taboada como confidente. En fin, descúlpeleme este desvío do tema que nos ocupa, pero non podo deixar de mencionar estes dous galegos daquel tempo inxustamente esquecidos; o Conde de Taboada pode considerarse unha especie de *elo perdido*, como din os paleontólogos, na explicación do Trienio liberal como un produto dos políticos de Galicia; e Núñez de Taboada, (cuxa relación co matemático Rodríguez pode explicar que o sobriño deste se aplicase a compoñer o seu dicionario de galego) non só é o primeiro galego intérprete e tradutor profesional e un dos grandes lexicógrafos do español da primeira metade do XIX, senón que os seus escritos de mocidade como *gaceteiro* de *La abeja española de París* desde o ano 1806 permiten consideralo o noso primeiro romántico.

Para volvermos a Pardo de Andrade, mais sen deixar a Núñez de Taboada, debo dicir que este tamén participara activamente contra a Inquisición na ofensiva de que forman parte os *Rogos dun gallego*, aínda que desde outra fronte, a francesa. En 1810 colaborou con Michel de Cubières no libro *Lettres sur l'Espagne*, que dedica parte do seu contido ao Santo Oficio. O poema de Cubières titulado “Épître au grand Inquisiteur”, en dísticos alexandrinos, aparece acompañado da versión española en prosa “Epístola al Inquisidor General” de

Núñez de Taboada. Tres anos máis tarde, a raíz do decreto do 22 de febreiro de 1813 das Cortes de Cádiz, o propio Núñez de Taboada publica *Dernier soupir de l'Inquisition en Espagne*, unha colección de textos oficiais españois traducidos ao francés por el mesmo e precedidos dun ensaio tamén da súa autoría.

A terceira información sobre a que quero chamar a atención está no Arquivo Histórico Nacional de Madrid. É un extensa documentación de máis de dous mil folios, con referencia AHN Consejos, 6289, Exp.1 e titulada “Causa de Estado seguida contra Pedro Agar e Gabriel Ciscar, ex regentes, por la conducta seguida durante su mandato como tales” e datado entre 1814 e 1817. Entre os cargos que se lle imputan a Agar está o de promover unha prensa revolucionaria, e nese apartado aparecen repetidas acusacións contra Pardo de Andrade nas declaracións das testemuñas na causa (entre elas o cóengo compostelán Pablo Fernández de Castro, abade de Bousés, e o inevitable Manuel Freire Castriellón), acusacións relativas aos “papeles iníquos dirigidos a exterminar del pueblo español la Religión Santa, el amor a nuestro soberano y propagar el livertinage”. Ademais de Agar e Pardo de Andrade, aparecen na causa outros liberais coruñeses como Jérica, Marcelino Calero etc., e algúns composteláns, como Vázquez Aguiar, cura de Bastavales. Pois ben, nesta causa hai reiteradas referencias expresas aos escritos galegos de Pardo de Andrade, entre eles

el papel titulado Romance en Gallego Os servís è os liberás ó sexa os odinotes e os constituicionás, por O Tanguero, impreso en la Coruña y oficina de don Antonio Rodriguez a doce de Marzo del año pasado de mil ochocientos catorce, de cuió papel infame se hace autor por voz común a Pardo de Andrade, con el que y otros de igual calaña, solicitaba fixar la opinión pública, y no dexó de lograrlo en alguna parte entre la gente de poco entendimiento...

Estes papeis conteñen un exemplar íntegro da edición prínceps de 1814 deste romance, da cal opinaba Saurin de la Iglesia que “no parece quedar rastro alguno” (1991: 303). A mesma opinión se mantíña aínda no primeiro volume *Papés de emprenta condenada* (Barreiro/Mariño 2008: 209 e ss.), onde tamén se daba por perdida esa primeira edición, e só no segundo volume (2012) se puido ofrecer o texto conforme á primeira, grazas ao achado dun exemplar. Este segundo exemplar desa edición pode consultarse dixitalizado

en internet, desde o ano 2011, no Portal Pares, do Ministerio de Cultura, entre os papeis do mencionado proceso.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- AHN (Archivo Histórico Nacional): Consejos, 6289, Exp.1, “Causa de Estado seguida contra Pedro Agar e Gabriel Ciscar, ex regentes, por la conducta seguida durante su mandato como tales”.
- AHUS (Arquivo Histórico Universitario de Santiago): “Cartas de José Rodríguez”. (F.U., S.H. 22).
- Barreiro Fernández, Xosé Ramón / Mariño Paz, Ramón (eds.) (2008): *Papés de emprenta condenada. Lingua galega e comunicación nos inicios da Idade Contemporánea*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- CHAN (Centre Historique des Archives Nationales, Paris): F/7/12051 (“Espagnols de distinction”), F/7/6731-6737 (“Brésiliens”), F/7/765e (Núñez de Taboada e outros).
- Delavau, Guy (1829): *Le Livre noir de MM. Delavau et Franchet ou Répertoire alphabétique de la police politique sous le ministère déplorable. Ouvrage imprimé d'après les registres de l'administration, précédé d'une introduction par M. Année*. Paris: Imprimerie de Guiraudet.
- Mariño Paz, Ramón (ed.) (2012): *Papés de emprenta condenada. II. Lingua galega e comunicación nos inicios da Idade Contemporánea*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Saurin de la Iglesia, María Rosa (1991): *Manuel Pardo de Andrade y la crisis de la Ilustración*. A Coruña: Galicia Editorial.

APÉNDICE. TEXTO FRANCÉS DE *LE LIVRE NOIR...*

11 juillet 1825

On me donne avis qu'un Brésilien, nommé Andrade, et méritant une attention particulière, a quitté Londres, le 14 juin dernier, avec l'intention de se rendre à Paris. Il est à présumer que cet étranger est le même que le sieur Paez Carvalho, ancien chef de l'insurrection républicaine à Fernambouc [sic], et qui s'est réfugié en Angleterre après la destruction de son parti.

J'invite M. Hinaux à faire rechercher avec soin cet individu; et, si on parvient à le découvrir, il voudra bien m'en donner avis sur-le-champ, et l'entourer d'une surveillance très attentive dont il me communiquera tous les résultats. (*Le préfet de police*).

26 août 1825

Réponse: —Les bureaux des garnis n'ont pu fournir aucune indication; ceux des passe-ports ont répondu: Andrade Manoel, âgé de soixante-quatre ans, propriétaire espagnol, rue Basse-des-Ursins, n. 3, est à Paris depuis plus de douze ans. Comme il avait été employé sous Joseph Bonaparte, ses revenus en Espagne furent séquestrés. Par suite de cette mesure, il se trouva dans un tel dénûment qu'il fut contraint de vendre son mobilier pour subsister.

Ce fut lors de la deuxième restauration que Andrade fit connaissance de la demoiselle Chapelle Gaumy, alors âgée de dix-sept ans, fille d'un marbrier, principal locataire de la maison n. 3, rue des Ursins; il s'ensuivit un mariage, quoique Andrade eût bien vingt-deux ans de plus que la demoiselle. Depuis cette époque, il n'a point eu d'autre demeure que celle de son beau-père.

Le séquestre a probablement été levé sur les biens en Espagne, du sieur Andrade, puisque son épouse, munie de ses pouvoirs, est maintenant à Madrid pour y vendre ses propriétés. L'intention de cet individu était de se fixer définitivement en France.

Andrade prétend que l'état de maladie et de souffrance dans lequel il est constamment est le seul motif qui l'a empêché de se rendre lui-même en Espagne pour y régler ses affaires, mais d'autres renseignements nous indiquent que c'est au contraire, dans la crainte du châtement que lui a mérité sa conduite antérieure dans son pays.

Andrade a été consul d'Espagne au Brésil et à Cathagène; il passe pour un homme à grands moyens; il se rend fréquemment à l'ambassade espagnole, où il sollicite de l'emploi. Le nom que prend cet étranger est Pardos de Andrade, et il proteste n'avoir jamais été à Londres.

D'après ce court historique, que nous avons cru devoir recueillir, il paraît que l'homme dont est question n'est point le sieur Paez Carvalho de Andrade, Brésilien, qui aurait quitté Londres le 14 juin dernier, et qui fait l'objet des recherches.

Autres informations prises, il résulte que Pardos de Andrade, rue Basse-des-Ursins, n. 3, n'a point de parent portant son nom, demeurant chez lui; d'où il résulte que l'individu qui, au bureau des passe-ports, a donné son adresse rue Basse-des-Ursins, n° 3, a fait une fausse déclaration. (Ch. L.).

(Delavau 1829: 67-69).